DIZIN
Log In
TR EN
Publication
Journal
Author
Institution
Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi
It is the ULAKBİM TR Dizin journal list included in the "National Refereed Journal" definition in ÜAK Associate Professorship applications.
Total Results Found : 1
Journal Finder
Title A-Z
Search For Filters
Download Filters
Year (13)
2025 1
2024 1
2023 1
2022 1
2021 1
2020 1
2019 1
2018 1
2017 1
2016 1
Publication Language (2)
English 1
Turkish 1
Subject (63)
Fen
Diş Hekimliği
Eczacılık
Mühendislik
Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi
EISSN: 1309-8004
Editor OyaÖgenler
2025 2024 2023 2022 All the Years Web Address
Total Record: 1
TÜBİTAK ULAKBİM National Academic Network and Information Center Cohit Arf Information Center © 2025 All Rights Reserved
Terms Privacy

Derleme - Review

Tarihsel Süreçte Seramik İlaç Kapları: Antik Çağdan Erken Cumhuriyete*

Ceramic Pharmaceutical Containers in the Historical Process: From Antiquity to the Early Republic

Serap Ünal[i]

[i]Doç.Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü
https://orcid.org/0000-0003-2407-1789

ÖZ

Seramiğin insan yaşamındaki serüveni Neolitik dönemle başlamış ve yaklaşık dokuz bin yıllık süreç boyunca yalnızca günlük ihtiyaçlarda değil, sağlıkla ilgili uygulamalarda da temel bir malzeme olmuş, tıp tarihinin maddi kültür öğeleri arasında kalıcı bir yer edinmiştir. İlk yerleşik topluluklar, bitkisel ve mineral kökenli ilaç hammaddelerini ezme, kurutma ve saklama aşamalarında, dayanıklılığı, şekil verilebilirliği ve kimyasal tepkilere karşı direnci nedeniyle pişmiş toprak kaplardan yararlanmıştır. Bu kaplar aynı zamanda içeriklerin nem, ışık ve çevresel etkenlerden korunmasına da katkı sağlamıştır. Mezopotamya tabletleri ve Mısır papirüsleri, yalnızca döneminin reçetelerini değil, ilaçların hangi kaplarda hazırlandığı ve nasıl saklandığına dair bilgileri de içererek seramik kapların tıp tarihindeki erken kullanımını açık biçimde belgelemektedir.

Ortaçağ İslam dünyasında teknik ve estetik açıdan gelişen ilaç kapları farklı tiplerde üretilmiş, özellikle albarello formu öne çıkmıştır. Silindirik gövdeli ve dar göbekli bu kap, hem drogların güvenli şekilde muhafazasını kolaylaştırmış hem de bezemeleriyle görsel bir kimlik kazanmıştır. İslam coğrafyasından Avrupa'ya geçen bu form, XV. yüzyılda İtalya'da majolika tekniğiyle yeniden yorumlanmış ve Avrupa eczacılığında sembolik bir nesneye dönüşmüştür. Aynı dönemde emzikli ibrikler ve şişeler de farklı farmasötik ihtiyaçlara cevap vermiştir.

Osmanlı döneminde eczanelerde kullanılan kap çeşitliliği giderek artmış; droglar çekmecelerde, merhem ve şuruplar ise çoğunlukla seramik ya da porselen kaplarda muhafaza edilmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan ithal edilen porselen kavanozlar yaygınlaşmış, ardından Yıldız Porselen Fabrikası'nda yerli üretim örnekleri gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma, seramik ilaç kaplarının tarihsel gelişimini; teknik, tipolojik ve kültürel yönleriyle inceleyerek, günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bu maddi kültür varlıklarının tıp tarihindeki yerini ortaya koymayı ve seramik-tıp tarihi arasında disiplinlerarası bir köprü kurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seramik, İlaç Saklama Kapları, Eczacılık Tarihi, Albarello, Maddi Kültür, Porselen.

ABSTRACT

The journey of ceramics in human life began in the Neolithic period and, over nearly nine thousand years, evolved into an essential material not only for daily needs but also for medical and pharmaceutical practices. The first settled communities used earthenware vessels for grinding, drying, and storing herbal and mineral-based medicinal substances due to their durability, plasticity, and resistance to chemical reactions. These vessels also protected their contents from moisture, light, and environmental effects. Mesopotamian tablets and Egyptian papyri not only record the medical prescriptions of their time but also provide information on the types of containers used in preparing and storing medicines, thereby clearly documenting the early use of ceramic vessels in the history of medicine. In the Medieval Islamic world, ceramic medicine containers developed both technically and aesthetically, with various forms emerging among them, the albarello became particularly distinctive. Its cylindrical body with a slightly concave waist and broad mouth facilitated the safe storage of different drugs, while its decorative motifs endowed it with visual identity. Transferred from the Islamic world to Europe, this form was reinterpreted in fifteenth-century Italy through the majolica technique, becoming a symbolic object of European pharmacy. During the same period, spouted jars and bottles were also produced to meet specific pharmaceutical needs.

In the Ottoman period, the diversity of medicine containers increased; drugs were stored in wooden drawers, while ointments and syrups were often preserved in ceramic or porcelain jars. From the nineteenth century onward, porcelain containers imported from Europe became widespread, followed by local production at the Yıldız Porcelain Factory.

This study aims to examine the historical development of ceramic medicine vessels in terms of their technical, typological and cultural aspects, to reveal the place of these material cultural assets, which are now almost forgotten, in the history of medicine and to establish an interdisciplinary bridge between ceramics and medical history.

Keywords: Ceramics, Ceramic Pharmaceutical Containers, History of Pharmacy, Albarello, Material Culture, Porcelain.

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2026;16 (1):20-30
DOI: 10.31020/mutftd.1816653
e-ISSN: 1309-8004
Geliş Tarihi – Received: 3 Kasım 2025; Kabul Tarihi - Accepted: 18 Aralık 2025
İletişim - Correspondence Author: Serap Ünal <serapunal@sdu.edu.tr>
Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License kapsamında lisanslanmıştır.

Giriş

İlk insanlar doğa olaylarını, hastalıkları ve ölümü açıklamakta yetersiz kaldıklarında, bunları doğaüstü güçlerle ilişkilendirmiş; büyü, kehanet, muska ve ritüellerle kendilerini korumaya çalışmışlardır. Bu uygulamalar, kimi zaman plasebo etkisi yaratarak bireylerin yaşanan olumsuzluklarla baş etmesini kolaylaştırmıştır.[1,2] Ancak insanlık, varoluşundan itibaren doğum ile ölüm arasındaki süreçte karşılaştığı ruhsal ve bedensel rahatsızlıklara çare bulma güdüsüyle doğadaki bitkisel, hayvansal ve mineral kaynaklı maddeleri tedavi amaçlı kullanmış; zamanla bu maddeleri çeşitli yöntemlerle işleyerek geliştirmiştir.

Neolitik Dönemde pişmiş toprak üretiminin başlamasıyla birlikte seramik kaplar, öncelikle beslenme ihtiyaçlarını karşılamış; ardından depolama, taşıma ve ölçülendirme gibi farklı gereksinimlere cevap vermiştir. Şekillendirildikten sonra ısı etkisiyle sertleşen kil, içerik koruma açısından sağladığı avantajlarla erken dönem tıbbi uygulamalarda da kullanılmış; ilaçların güvenli biçimde saklanması, karıştırılması ve belirli dozlarda kullanımına olanak tanımıştır.

İlkçağlardan itibaren halk hekimliği giderek sistematik bir yapıya kavuşmuş, tedavi amaçlı maddelerin hazırlanması için farklı biçimlerde kaplar geliştirilmiştir. Özellikle sıvı formdaki ilaçların gözenekli pişmiş toprak kaplarda uygun koşullarda saklanamaması, cam ve sırlı seramik kapların kullanımını teşvik etmiştir. Bu teknik gelişmeler, ilaçların dayanıklılığını artırdığı gibi, seramik üretiminin eczacılıkta vazgeçilmez bir araç haline gelmesini sağlamıştır.

İlaçlarla ilgili en eski yazılı belgeler, MÖ 3000'lere tarihlenen Sümer tabletlerinde yer almaktadır. MÖ 2250'lerden itibaren Mısır ve Babil'de, sırsız toprak ve taş esaslı kapların ilaçların hazırlanması ve saklanmasında kullanıldığı bilinmektedir. [6] Seramik ilaç kaplarının bilinen en erken örneklerinden biri olan albarello* formu, XII. yüzyılda Suriye ve İran'da (Büyük Selçuklu İmparatorluğu Dönemi) ortaya çıkmış, XV. yüzyıldan önce İspanya ve Sicilya üzerinden İtalya'ya geçmiş; burada İslam ve İspanyol etkilerini yansıtan bezemelerle üretilmiştir.[3] XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da porselenin yaygınlaşmasıyla birlikte ilaç kaplarında da bu malzeme kullanılmaya başlanmış, seramikten porselene geçiş eczacılığın modernleşme süreciyle paralel ilerlemiştir.

Sonuç olarak, seramik ilaç kapları yalnızca farmasötik işlevleriyle değil, aynı zamanda form, bezeme ve üretim teknikleri bakımından dönemin kültürel ve estetik anlayışını yansıtan, tıp tarihinin maddi kültür mirası içinde değerlendirilen nesnelerdir.

Çalışma, literatür taraması ve görsel belge incelemesine dayanmaktadır. Tarihsel veriler, tipolojik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Pişmiş Toprak Kapların İlk Kullanımları

Tıp tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir ve bu alana dair ilk bilgiler Paleolitik Çağ'ın sonları ile Neolitik Çağ'ın başlarına ait arkeolojik buluntular ve mağara resimlerinden elde edilmektedir. Varoluşla birlikte alet yapma becerisini kazanan insan, ilk kap-kacak gereksinimini deniz kabukları, ahşap ve yontulmuş taş malzemelerle karşılamış; Neolitik Dönemle birlikte ateşi denetim altına alarak dayanıklı çanak çömlek üretimini başlatmıştır.

Neolitik Dönem'i ikiye ayıran en önemli gelişme, piroteknolojiyle birlikte seramik üretiminin başlamasıdır. Seramikli Neolitik Dönem'de insan, bu buluşuyla öncelikle beslenmeye yönelik gereksinimlerini kolaylaştırmak amacıyla pişirme ve saklama kapları üretmiştir. Kilin kolay şekil alabilen yapısını fark eden

* Albarello, Ortaçağ İslam coğrafyasında ortaya çıkan; silindirik gövdeli, dar bel kısmına sahip, içe kıvrık ağız kenarıyla karakterize seramik ilaç kabı formudur. Başlangıçta drog ve merhem gibi farmasötik maddeleri saklamak için üretilmiş, daha sonra Avrupa'da özellikle Rönesans İtalya'sında majolika tekniğiyle yaygınlaşarak eczacılıkta standart bir kap tipi hâline gelmiştir.

topluluklar, zamanla farklı boyut ve işlevlere sahip kap formları geliştirerek yalnızca gıda değil, günlük yaşamın diğer alanlarına yönelik de çözümler üretmiştir.

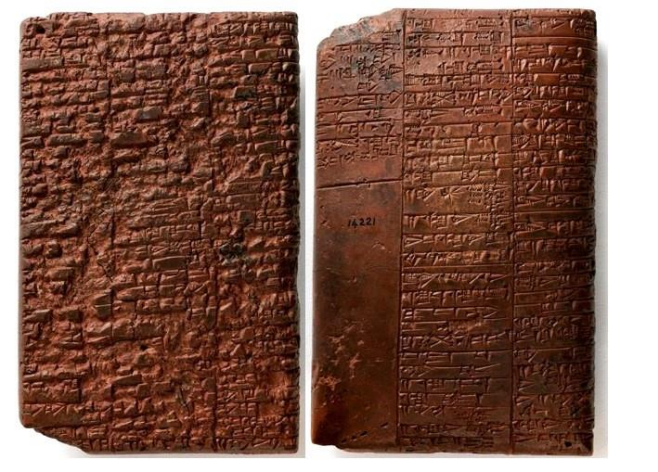
Bu dönemde tekerlek ve enerji kullanımının yaygınlaşması, üretim süreçlerinde önemli kolaylıklar sağlamıştır. İnsan toplulukları tahıl yetiştirip ekmek yapımını öğrenmiş; aynı zamanda tedavi amaçlı yararlı otları tanımaya ve kullanmaya başlamıştır. Mezopotamya'da MÖ 5000–4000 yılları arasında kurulan ve en eski devlet olan Sümerlere ait kil tabletlerde yer alan çivi yazıları, tıpla ilgili bilinen en eski belgeleri oluşturur. Bu belgelerden, MÖ 3000 yılı civarında Sümerli bir hekim tarafından kaleme alınan tıbbi metinlerin varlığı anlaşılmaktadır.[4]

En eski dönemlerden itibaren ilaçları hazırlayan ve dağıtanlar, bunları uygun koşullarda koruma ve saklama gereksinimi duymuştur. Eski Mısır'da en yaygın kullanılan kap türleri sırsız pişmiş toprak, taş ve kaymaktaşı örneklerdir. Antik çağın önemli hekim ve farmakologlarından Pedanius Dioscorides, anıtsal eseri *De Materia Medica*'da (MS 50–70), ilaçların saklanacağı kaplar konusunda ayrıntılı önerilerde bulunmuş; birçok ilacın cam, boynuz veya gümüşten yapılmış kalın cidarlı kaplarda muhafaza edilmesini tavsiye etmiştir.[5]

Mezopotamya Tabletleri, Mısır Papirüsleri ve Erken Kaynaklarda İlaç ve Kap Kültürü

Sümer tabletlerinin yanı sıra Mısır papirüsleri, Çin ve Hint el yazmaları ile Arap ve Acem kaynakları da erken dönem tıp ve eczacılık uygulamaları hakkında geniş bilgiler vermektedir.[6]

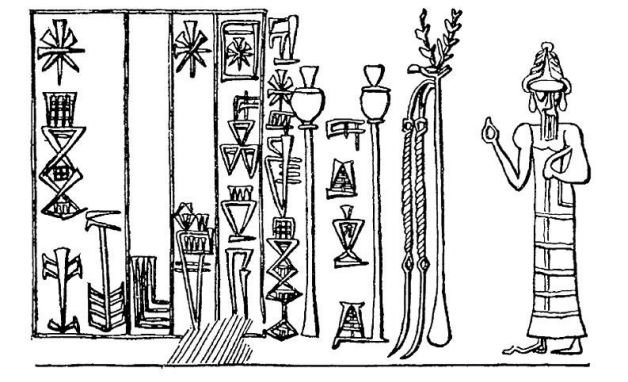
Mezopotamya coğrafyasında ele geçen yazılı belgeler içinde tıp tarihinin en tanınmış örneklerinden biri; Philadelphia Üniversitesi Müzesi'nde sergilenen B14221 envanter numaralı tıbbi tablettir. Bu tablet bilinen en eski "rahip-doktor-veteriner" olarak tanınan Urlugaledinna'ya ait mühür ve Asur'un son büyük kralı Assurbanipal'in kütüphanesidir. B14221 numaralı tablet (Şekil 1), Sümerli hekimlerin ilaç hazırlama yöntemlerini anlamamızı sağlamış; ayrıca dönemin bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli drogları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Samuel Noah Kramer, *The Sumerians: Their History, Culture, and Character* adlı eserinde bu tableti bir tür "farmakope" (*pharmacopoeia*) olarak nitelendirmiş, içerdiği ayrıntılar nedeniyle tıp tarihinin bilinen en eski "el kitabı" olduğunu belirtmiştir.[7,8]

Şekil 1. B14221 numaralı tıbbi tabletin ön ve arka yüzü.[10]

Şekil 1'deki tabletin ön ve arka yüzü, ***Şekil 2***'de ise MÖ 2100 civarında yaşadığı düşünülen hekim Urlugaledinna'nın doktorluk mührü görülmektedir. Bu mühürde, elinde muhtemelen bir ilaç kabı tutan şifa tanrısı betimlenmiş; tanrı figürü ile çivi yazısı arasında, bir ağaca asılmış cerrahi aletler ve yüksek ayaklar üzerinde duran ilaç kapları tasvir edilmiştir.[9] Bu sahne, dönemin hem tıbbi araç-gereçleri hem de ilaç kapları hakkında görsel kanıtlar ortaya koymaktadır.[10]

Tabletlerdeki bilgiler, Mezopotamya'da tedavinin genellikle rahip–hekim–eczacı işbirliğiyle yürütüldüğünü, ilaç ve sihrin iç içe geçtiğini göstermektedir.[11] İlaçların bitkisel, hayvansal ve madensel droglarla hazırlandığı; bitkilerin çoğunlukla gece, ay ışığında toplandığı; ayrıca ambalajlama ve mühürleme geleneğinin ilk defa bu coğrafyada ortaya çıktığı bilinmektedir.[12]

Şekil 2. Urlugaledinna'ya ait mühür baskısı çizimi.[10]

İlaç kapları, MÖ 2250'lerden itibaren Mısır ve Babil'de parlak olmayan sırsız toprak ve taş esaslı malzemelerden üretilmeye başlanmıştır.[3,36] Ebers Papirüsü, binlerce satır reçete ve yüzlerce drog adı içermesiyle yalnızca ilaç bileşimlerini değil, aynı zamanda saklama ve hazırlama yöntemlerini de kayda geçirmiştir. Papirüsün uzunluğu, reçete sayısı ve yayın tarihi gibi ayrıntılar, metnin 19. yüzyılda bilim dünyasına tanıtılmasıyla netleşmiştir.[11]

Antik dönemde eczacılık (MÖ 3200–MS 375), Mezopotamya, Mısır, Hitit, Grek ve Roma uygarlıklarının egemen olduğu Yakındoğu'da doğmuş kabul edilir. Bu geniş coğrafyanın bir parçası olan Anadolu'da ise Hititler, Geç Hitit beylikleri, Frig, Urartu ve Lidya gibi yerel medeniyetler; bitkisel ve mineral drogların toplanması, işlenmesi ve saklanmasına ilişkin uygulamalarıyla erken farmasötik bilginin oluşumuna önemli katkılar sağlamıştır. Bu dönemde ilaçların büyük çoğunluğu bitkisel droglardan hazırlanmakta olduğundan, eczacılık sanatı "doğal drogları tanıma ve bunlardan basit yöntemlerle ilaç hazırlama" düzeyindedir.[3]

Antik Çağ'ın önemli bir sağlık (tıp) yerleşmesi olarak kabul edilen Allianoi'de yapılan kazı çalışmalarında, M.Ö. XXII. yüzyıldan, M.S. XI. yüzyıla kadar kültürel varlıklar tespit edilmiştir. Allianoi Bizans Döneminde; seramik, cam ve demir üretim atölyelerine ev sahipliği yapan bir merkezdir. Ayrıca kazılarda ele geçen ve yara tozu, merhem, damla gibi ilaçların yapımında kullanıldığını düşündüren, pişmiş toprak ve mermerden kaplar, özel ezme taşları, havanelleri, cam şişeler buluntular arasında yer almaktadır. [35]

Seramik ilaç kaplarının erken örneklerinden olan albarello formunun üretimi, XII. yüzyılın ikinci yarısında Mezopotamya'da başlamıştır. Bilinen en erken örnek, yaklaşık 18,5 cm yüksekliğinde olup, üzerinde kuş motifi bezemesi yer almaktadır.[13,3] Günümüzde bu örnek New York Sotheby's Müzesi koleksiyonundadır (***Şekil 3***). XIII. yüzyıl başına ait bir diğer örnek, İran'da Selçuklu döneminde yapılmış olup, 31,5 cm yüksekliğindedir. Bu albarellonun (***Şekil 4***) yüzeyinde, mavi sır altına siyah rölyef bezemeler uygulanmıştır.[13] Selçuklu dönemi seramik üretimindeki teknik çeşitlilik, eczacılıkta kullanılan kap formlarının da biçimsel ve işlevsel olarak zenginleşmesini sağlamıştır.

Şekil 3. XII. yüzyıla tarihlenen Albarello.[13,3]

Şekil 4. XIII. Yüzyıla tarihlenen Albarello.[22,3]

Mühürlü Toprak Droglar ve Kaplar

Toprak, insan yaşamında barınma, üretim ve sağlık açısından her zaman temel bir unsur olmuştur.[14] Hastalıkların tedavisinde doğadaki bitkilerden hazırlanan droglara ek olarak, kilden ve topraktan yapılan "toprak mühürler" de yüzyıllar boyunca şifa amacıyla kullanılmıştır. Klasik Dönem'de kil mühürler, Aesculapius tapınaklarında düzenlenen özel ayinlerle hazırlanır ve özellikle ruhsal rahatsızlıkların tedavisinde kullanılırdı. Roma Dönemi'nde ise Arezzo toprağından yapılan, üzeri rölyeflerle süslenmiş mühürler tıbbi pastiller biçiminde tüketilmiştir. Bu uygulama, toprağın doğrudan tedavi edici madde veya taşıyıcı olarak kullanılmasının erken örneklerindendir.

Osmanlı döneminde bu geleneğin en dikkat çekici örneklerinden biri, Tıyn-ı Mahtum (Mühürlü Toprak) veya Batı literatüründeki adıyla Terra Lemnia / Terra Sigillata olarak bilinen şifalı topraklardır. İstanbul'un fethini takip eden yıllarda Osmanlı egemenliğine giren Limni Adası'nda üretilen bu toprak droglardan elde edilen hap benzeri drajeler, pek çok hastalığa iyi geldiğine inanılması nedeniyle büyük ilgi görmüştür.[16]

Ayrıca ilaçların muhafazasında yalnızca kavanozlar değil, "iyileştirici kaplar" da önemli rol oynamıştır. Batı dünyasında bu amaçla, nadir ve değerli taşlar, devekuşu yumurtaları, mercan, hayvan boynuzları, kaplumbağa kabuğu, sedef ve kuvars gibi malzemelerden yapılmış özel kaplar kullanılmıştır.[15]

Hasluck, 1909 yılında adanın başkentinde, alt kısmında "tini-maktouin" yazısı bulunan kilden kâseler satın aldığını kaydetmiştir.[17] Eski kaynaklarda Limni Toprağı kapları genellikle kupa biçiminde tanımlansa da, Evliya Çelebi, yaz aylarında bu toprak kaplardan içme geleneğini öven şiirlerin yer aldığı kaplar, kupalar ve testi benzeri formlar olduğunu aktarır. Evliya'nın tarif ettiği türde yazıtlı örnekler günümüze ulaşmamış olsa da, British Museum ve Victoria & Albert Museum koleksiyonlarında kulp altına "tin-i mahtum" damgası basılmış çok sayıda sırsız toprak kupa bulunmaktadır.[18]

Eski kaynaklar, dönemin ilaçlarının özel malzemelerden yapılmış kaplarda muhafaza edildiğini göstermektedir. İbn Sînâ tarafından, tedavi süreçlerinde büyük bir öneme sahip olduğu vurgulanan tiryakların[19] özel kaplarda saklanması önerilmiştir. Antik Çağ'dan itibaren özünde panzehir niteliğinde olan ve kusturucu özellik taşıyan tiryaklar da çoğunlukla toprak kaplarda saklanmıştır. İbn Sînâ (980–1037), *"el-Kanun fi't-Tıbb"* adlı eserinde Tiryak-ı Sagir ve Tiryak-ı Kebir adlı bileşimlerin, gerekli malzemelerle yoğrulup macun haline getirildikten sonra toprak, kalay veya gümüş kaplarda muhafaza edilmesi gerektiğini belirtmiştir. XVIII. yüzyılda Th. B. Paracelus'tan Ömer Şifai tarafından çevrilen *Cevherü'l-Ferîd fi't-Tıbbi'l-Cedîd* adlı eserin beşinci bölümünde, 1866 Fransız kodeksi *Düstûrü'l-Edviye*'de de tiryakların çömleklerde saklanması gerektiği vurgulanmıştır.[12,3]

Bazı kaynaklarda belirtildiği üzere, Doğulu prensler tarafından günlük koruyucu tedbir olarak mühürlü toprak testilerde alınırdı.[20] Droglaştırılmış toprak bünyeli ilaçlar ve bunların muhafazasında kullanılan pişmiş toprak kaplar, zamanla kalaylı sır tekniğiyle üretilen albarellolarda varlığını sürdürmüş ve form–işlev sürekliliğini yüzyıllar boyunca korumuştur.

Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya Albarellolar

Farsça "Al Barani" sözcüğünden gelen albarello; ilaç ile ilaç yapımında kullanılan bitki ve pudraların saklandığı seramikten yapılmış silindir formdaki kaplara verilen isimdir.[21,3] İslam coğrafyasından batıya, İber Yarımadası üzerinden İspanya'ya; oradan da İtalya'ya ulaşan albarello formu, burada majolika tekniğiyle (16. yüzyılda tüm kalay sırlı seramikler için kullanılan teknik) yeniden biçimlenerek Hollanda, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Bu kaplar, hem ilaç saklama işlevleriyle eczacılık tarihinde, hem de süsleme ve form çeşitliliğiyle seramik kültüründe önemli bir yer edinmiştir.

İlk olarak doğudaki atölyelerde üretilmeye başlanan albarelloların en erken tarihli örnekleri XII. yüzyılda Suriye ve İran'da yapılmış olanlardır.[22] Albarello tipi kaplar, İslamiyet'in erken dönemlerinden itibaren Müslüman Doğu'da bilinmekte olup eczanelerde yaygın olarak kullanılan kaplar arasında yer almıştır.[23-25] Selçuklu Dönemi'ne tarihlenen önemli erken örneklerden biri, günümüz Azerbaycan'ının Şemkir kentinde yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bu kazılarda, sırlı fayans ve toprak kâselere ait çok sayıda parça tespit edilmiştir.[26] Bulgular arasında, ilaç ya da hammaddelerin paketlenmesi ve korunması amacıyla kullanılan albarello tipi kap parçaları da bulunmuştur. Bu kaplar turkuaz ve kestane renkli sırlarla sırlanmıştır (***Şekil 5,6***).

Şekil 5. Albarello tipi kaplar.[26]

Şekil 6: Albarello tipi kap.[26]

Ayrıca kazılarda ele geçen küçük kapasiteli, sırsız pişmiş toprak kaplar da ayırt edici özellikler taşımaktadır. Bu örneklerden biri, halka biçimli tabana, armut gövdeye, dar boyna ve tek kulpa sahiptir; boynun altındaki küçük bir delik, havalandırma amacıyla yapılmıştır (***Şekil 5C***). Bu tip delikli kaplar, Müslüman Doğu'da eczacılıkta kullanılan özel işlevli formlar arasında değerlendirilmektedir.[25,26]

İlaç kavanozlarının ilk olarak doğuda üretilmiş olması nedeniyle, XIV. yüzyılda İspanya'da yapılan iki albarellonun bezemelerinde de İslami süsleme ögeleri görülmektedir. XIV. yüzyıl sonu–XV. yüzyıl başına tarihlenen bir diğer örnek ise Suriye'de üretilmiştir. Yüksekliği 36 cm olan bu kavanozun beyaz zemin üzerine mavi renkle yazılmış yazıtında, içeriğindeki karışımın 'cinsel gücü artırıcı' bir bileşim olduğu belirtilmektedir.[3,13] Doğu kökenli bu üretim ve süsleme geleneği, Selçuklu döneminde Anadolu'da da sürdürülmüş; albarelloların öncülü sayılan bu Selçuklu seramik kapları günümüzde pek çok Batı müzesinin ve koleksiyonunun önemli parçaları arasında yer almıştır (***Şekil 7, 8***).

Şekil 7. Albarello, Hamburg Holding Müzesi MS XII.yüzyıl sonu – XIII. Yüzyıl başı.[27]

Şekil 8. Albarello, İlhanlı Hanedanı Orta Doğu İran, Sultanabad Seramiği MS. Yaklaşık 1300-1350.[28]

XV. yüzyılın ilk yarısından itibaren, İtalyan çini ve seramik sanatı, özellikle İspanya'daki üretimlerden etkilenmiştir.[29,30] XV. yüzyıl sonlarında Hollanda'nın Antwerp kentinde İtalya etkisiyle kalay sırlı çiniler üretilmeye başlanmış, bu zanaatkârlar kuzey bölgelere göç ederek güçlü bir majolika endüstrisinin temellerini atmışlardır.[31] XVI. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın başlarına kadar üretilen erken dönem Hollanda çinileri, form, renk ve desen bakımından büyük ölçüde İtalyan Rönesans'ı ve İspanya üzerinden taşınan İslam etkilerini (***Şekil 9***) yansıtmaktadır.[32]

Albarelloların İberya'dan İtalya'ya geçişi ve majolika tekniğiyle Avrupa eczacılığında ikonlaşması, XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar süren bir yaygınlaşma süreci yaratmıştır. Bu döneme ait İtalya'da çok sayıda örnek günümüze ulaşmıştır. Abaco Müzesi'nde yer alan 24,5 cm yüksekliğindeki bir örnek (***Şekil 10***), beyaz zemin üzerine simetrik bitkisel düzenlemelerle bezeli olup mavi-beyaz teknikte yapılmıştır.[3]

Şekil 9. XIV. Yüzyılın sonu, XV. Yüzyılın başına tarihlenen Albarello.[13,3]

Şekil 10. XV. yüzyıla ait Albarello.[3]

XIV. yüzyıla kadar İtalya'da çanak çömlek üretimi görece ilkel düzeyde kalmışken, İslam sanatının etkisiyle sırlı çini üretimi için yeni merkezler kurulmuştur. "Majolika" terimi, bu sanatın Mayorka Adası üzerinden İtalya'ya

ulaşmasından kaynaklanmaktadır; "fayans" adı ise, yüksek kaliteli kalay sırlı ürünlerin üretildiği Faenza kentinden gelmektedir.[5]

Önceleri Çin porselenlerini taklit ederek "Mavi–Beyaz" üslubu geliştiren Hollanda seramikleri, zamanla ünlü Delft mavi-beyaz çinileriyle İtalyan majolikalarının en güçlü rakiplerinden biri haline gelmiştir. Böylece albarellolar, doğudan batıya taşınan teknik ve estetik birikimin en simgesel formuna dönüşmüştür.

Doğudan Batı'ya yayılan bu üretim geleneği, kısa sürede Osmanlı topraklarında da kendine özgü bir karakter kazanarak İznik ve Kütahya atölyelerinde yeniden biçimlenmiştir.

Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete Seramik İlaç Kapları

Anadolu'nun binlerce yıllık pişmiş toprak kültürü, özellikle çini sanatında ulaştığı form estetiği ve bezeme özellikleriyle dikkat çeker. Bu köklü seramik geleneği, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde süreklilik göstererek günümüze kadar ulaşmıştır. Osmanlı dönemi seramik sanatı, saray atölyelerinin desteğiyle özellikle İznik'te gelişmiş; bunun yanı sıra Kütahya, Çanakkale ve İstanbul'da da önemli üretim merkezleri oluşmuştur.[33]

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan önce, Anadolu'da açılan ilk eczanelerde drog ve ilaçları saklamak amacıyla kullanılan kaplara dair bilgiler oldukça sınırlıdır.[13] XVI. yüzyılda İznik'te, albarello formuna benzer ilaç kaplarının üretildiğine dair en önemli kayıt, J. Soistiel'in *La Céramique* adlı eserinde yer alır. Bu eserde, Louvre Müzesi'nde bulunan bir kavanozdan (***Şekil 11***) söz edilir; ancak günümüze ulaşabilen başka örnek bilinmemektedir.[3]

Şekil 11. XVI. Yüzyıl İznik'te üretilmiş ilaç kabı.[13,3]

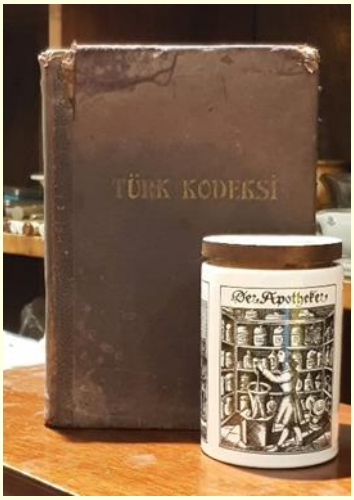
Söz konusu kavanoz, XVI. yüzyılın ilk çeyreğine (1500–1515) tarihlenmektedir. Yaklaşık 12,5 cm yüksekliğinde olan bu eser, baharat veya ecza kabı olarak üretilmiştir.[13,3] Bezeme üslubu, mavi-beyaz sıraltı tekniğinde uygulanmış olup, dönemin ünlü nakkaşı Baba Nakkaş tarafından geliştirilen ve "Baba Nakkaş Üslubu" olarak bilinen Timur dönemi bitkisel süsleme geleneğini yansıtır.

Bu kavanoza benzer biçimde, Kütahya ve Çanakkale atölyelerinde de benzer formlar üretilmiştir; ancak bu kapların çoğunun ilaç kavanozu değil, reçel, kahve ve şeker gibi gıda maddelerini saklamak amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir.[6]

Osmanlı eczacılığında seramik ilaç kaplarının yanında, porselen kavanozlar da kullanılmıştır. İlk örnekler Fransa'dan ithal edilmiştir; artan ihtiyaç üzerine Osmanlı eczanelerinde bu tür ithal porselen kapların

kullanımı yaygınlaşmıştır (***Şekil 12***). Silindirik formdaki bu kavanozlar genellikle kapaklıdır ve üzerlerinde ilacın isminin yazılı olduğu bir şerit bandın yanı sıra geometrik, bitkisel, mimari ve nesne motifleriyle bezenmiştir.[6,3]

Osmanlı coğrafyasında ise eczanelerde drogların çoğu tahta çekmece ve kutularda saklanırken, merhem ve özüt türü preparatlar için porselen kavanozlar tercih edilmiştir.[6] XIX. yüzyılın son çeyreğinde Fransa'dan ithal porselen kavanozlar yaygınlaşmış; bunu takiben Yıldız Porselen Fabrikası 1898 yılında Hamidiye Etfal Hastanesi için üç farklı boyda (yaklaşık 21 cm, 16,5 cm ve 11 cm) özel üretim gerçekleştirmiştir (***Şekil 13***). Bu ürünler, matbu damga ve tarih kayıtlarıyla belgelenmiştir.[6]

Şekil 12. Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi eczanelerinde kullanılan porselen ilaç kabı (Fotoğraf: Serap Ünal).

Şekil 13. Yıldız Porselen Fabrikası üretimi ilaç kapları.[3]

İthal seramik ilaç kaplarının yerini alabilecek yerli üretim kapaklı porselen albarellolar bu süreçte geliştirilmiştir. Ancak XX. yüzyılın başlarından itibaren cam ilaç şişelerinin yaygınlaşmasıyla, seramik ilaç kaplarının işlevi azalmış ve yerlerini sanayi tipi cam ambalajlara bırakmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılan yasal düzenlemelerle birlikte eczacılık daha sistemli bir yapıya kavuşmuştur. Cumhuriyet döneminin başlangıcında oldukça az sayıda tıbbi müstahzar bulunmakta ve bunların büyük çoğunluğu yurt dışından temin edilmekteydi. Zamanla yabancı preparatların benzerleri üretilmeye başlanarak yerli müstahzar imalatı gelişmiştir. İlk tıbbi müstahzarlar eczanelerde hazırlanmış, ardından küçük ölçekli imalathane ve laboratuvarların kurulmasıyla üretim yaygınlaşmıştır.[34]

Bu süreçte Birçok geleneksel ilaç saklama, ambalajlama ve sunum yöntemi bu dönemde yerini çağdaş uygulamalara bırakmıştır. Porselen albarello tipi ilaç kaplarının yerini cam şişeler ve blister korumalı karton kutular almış; eczacılıkta endüstriyel üretim anlayışı öne çıkmıştır. Farklı form ve bezemeleriyle birer maddi kültür değeri oluşturan albarellolar ise zamanla işlevsel niteliklerini yitirerek antikacı vitrinlerinde ve müze koleksiyonlarında yerini almıştır.

Osmanlı'da el üretiminden sanayi üretimine geçiş süreci, eczacılıkta kullanılan seramik ve porselen kapların biçimsel ve teknik özelliklerine de yansımıştır. Günümüzde bu kapların bir kısmı müzelerde veya özel koleksiyonlarda korunmakta olup, hem seramik sanatı hem de tıp tarihi açısından önemli birer kültürel miras niteliği taşımaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Seramik ilaç kapları, insanlığın doğayla kurduğu en eski üretim ilişkilerinden birinin tıp ve sağlık alanındaki yansımalarını göstermesi bakımından önemli kültürel belgelerdir. Neolitik Dönem'den itibaren şekillendirilen pişmiş toprak, yalnızca beslenme ve barınma gereksinimlerini karşılamakla kalmamış; tedavi edici maddelerin

hazırlanması, korunması ve taşınması için de işlevsel bir malzeme olmuştur. Gözenekli yapısı, kimyasal kararlılığı ve kolay biçimlendirilebilmesi sayesinde seramik, erken dönemden itibaren ilaç saklama kaplarının vazgeçilmez malzemesi haline gelmiştir.

Ortaçağ İslam dünyasında eczacılık yapılanmasına paralel olarak kap tipolojileri de çeşitlenmiştir. Bu dönemde biçim ve işlev bütünlüğü kazanan albarello formu, iç bükey silindirik gövdesi ve geniş ağız–kapak uyumuyla farklı nitelikteki drogların güvenle korunmasını sağlamıştır. Aynı zamanda, mavi-beyaz sıraltı bezemeleri, bitkisel motifleri ve yazı şeritleriyle hem estetik hem sembolik anlamlar taşımış; eczacılığın görsel kültüründe kalıcı bir yer edinmiştir. Albarellolar, doğuda İslam coğrafyasında doğup batıda İberya üzerinden Avrupa'ya ulaşarak, farklı kültürlerde biçimsel ve teknik açıdan yeniden yorumlanmıştır. Böylece, seramik teknolojisi aracılığıyla bilginin ve zanaatın doğudan batıya taşınmasının somut göstergelerinden biri olmuştur.

Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da kök salan seramik geleneği, yalnızca sanatsal değil, aynı zamanda tıbbi işlevler de yüklenmiştir. İznik ve Kütahya atölyelerinde üretilen seramik kaplar, hem saray mutfağında hem eczanelerde kullanılmış; bu üretim geleneği, Osmanlı'nın teknik ustalığını ve estetik beğenisini yansıtmıştır. İznik'in mavi-beyaz sıraltı üslubu ve Baba Nakkaş'ın bitkisel desenleri, dönemin ilaç kavanozlarına da estetik bir kimlik kazandırmıştır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'dan ithal edilen porselen kavanozlar Osmanlı eczanelerinde yaygınlaşmış; Yıldız Porselen Fabrikası'nın üretimleriyle bu gelenek yerli bir biçimde sürdürülmüştür. Bu üretim, el sanatından endüstriyel seramiğe geçişin ve modern tıbbın gelişiminin somut bir göstergesidir. Cumhuriyet'in ilanından sonra, sağlık kurumlarının modernleşmesiyle cam ve metal ambalajlar ön plana çıkmış olsa da, seramik ilaç kapları hem teknik miras hem de kültürel hafıza nesnesi olarak önemini korumuştur.

Bugün müzelerde, eczacılık koleksiyonlarında ve arkeolojik buluntularda karşılaşılan bu seramik kaplar, yalnızca birer kullanım eşyası değil; insanlığın şifa arayışının, zanaat bilgisinin ve estetik değerlerinin kesişim noktasında duran tarihsel tanıklıklardır. Her biri, formu ve bezemesiyle üretildiği dönemin dünya görüşünü yansıtırken, seramiğin insan yaşamındaki sürekliliğini de hatırlatmaktadır.

Sonuç olarak, seramik ilaç kapları özellikle albarello formu, tarih boyunca hem işlevsel gerekliliklerin hem de kültürel anlatıların taşıyıcısı olmuştur. Bu formlar, zaman içinde yalnızca ilaçların değil, bilgeliğin, zanaatın ve sanatın da koruyucusu haline gelmiş; tıp tarihi ile seramik sanatını birbirine bağlayan kalıcı bir köprü oluşturmuştur.

Bilgi

Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Kaynaklar

1. Ökse TA. Eski İnsanın Duygularının Arkeolojik Verilere ve Yazılı Belgelere Yansıması. TÜBA-AR 2021;29:153-176.
2. Ünal S. Anadolu Amulet Objelerinin Tarihöncesinden Günümüz Mavi Cam Nazar Boncuklarına Yolculuğu. Arkeoloji ve Sanat Dergisi/Journal of Archaeology & Art 2023;173: 225-236.
3. Çiçek M. XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Porselen İlaç Kapları. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı. Ankara 2009;90,99-116.
4. Budak D. İlkçağlardan Günümüze Hekimliğin Gelişimi. Journal of Medical Sciences 2021;2(2):6-10.
5. Griffenhagen G. Evolution of Drug Containers Apothecary's Cabinet. News and Notes from the American Institute of the History of Pharmacy 2004;8:5-8.
6. Baytop T. Türk Eczacılık Tarihi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları; 1985.
7. Kramer SN. The Sumerians: Their History, Culture, and Character. Chicago & London: The University of Chicago Press; 1963.
8. Kramer SN. Tarih Sümer'de Başlar, Yazılı Tarihteki Otuzdokuz İlk. (2. Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık; 2014.
9. Çığ Mİ. Ortadoğu Uygarlık Mirası 2 (6. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları; 2012.
10. Alper N, Czichon RM. Eski Mezopotamya Tıbbı ve Günümüz Anadolu'su Geleneksel Halk Tıbbı: Benzer Yöntemler ve Bu Yöntemlerin İnançlarla Bağlantıları. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2019;62:46-62.

11. Şehsuvaroğlu BN. Eczacılık Tarihi Dersleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları; 1970.
12. Demirhan A. Eczacılık Tarihi. İstanbul: İ.İ.T.İ.A Eczacılık Bilimleri Fakültesi Yayınları; 1982.
13. Soistiel J. La Ceramique İslamique. Paris: Office Du Livre; 1985.
14. Abrahams PW. Soils: their implications to human health. Science of the Total Environment 2002;291(1-3):1-32.
15. Mangold ML. History of Drugs, İsviçre: Roche; 1986.
16. Ünal S. Osmanlı'nın Mühürlü Şifa Toprağı: Tıyn-ı Mahtûm (Terra Lemnia). Arkeoloji ve Sanat Dergisi/Journal of Archaeology & Art 2024;175:159-170.
17. Hasluck FW. Terra Lemnia. The Annual of the British School at Athens 1910;16:220-231.
18. Raby J. Byzantinische Forschungen. Internationale Zeitschrift für Byzantinistik. Verlag Adolf M. Hakkert, Amsterdam; 1995; 21: 332.
19. Özel E. Tiryakın Tarihsel Gelişimi: İlhanlılar Örneği. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2025;15(3):791-798.
20. Bakır A. Antikçağlardan Ortaçağlara Tiryakın Tarihsel Serüveni ve Değerlendirilmesi. Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi 2022;2:9-45.
21. Mat A. Eczacının Kavanozları. P Dünya Sanatı 2006;42:112-117.
22. Çiçek M. XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Porselen İlaç Kapları. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı. Ankara 2009;1
23. Bulatov NM. Klassifikatsiya krasnoglinyanoi polivnoi keramiki zolotoordynskikh gorodov, Srednevekovye goroda Povolzh'ya. Moskva Nauka 1976;73-107.
24. Kurochkin SA. Al'barello nizhnevolzhskikh stolits Ulusa Dzhuchi. Povolzhskaya Arkheologiya 2012;1:78-93.
25. Shaddoud I. Vaisselier de santé dans le monde arabe (vıuıe—xve siècles): une restitution possible des usages grâce au croissement des sources", Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th–18th Centuries. Stratum Plus: Universitet «Vysshaya antropologicheskaya shkola», 2017: 189-206, Kazan-Kishinyev.
26. Dostiyev T. Pharmacy Remains Discovered In Town of Shamkir, TÜBA-AR 2022;31:75-84.
27. Discover Islamic Art. Erişim adresi: https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;EPM;de;Mus21;23;en&cp Erişim tarihi: 25.09.2025
28. Albarello. Erişim adresi: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/198947 Erişim tarihi: 21.08.2025
29. Lemmen HV. Tiles in Architecture, London: Laurence King Publishing; 1993.
30. Adıgüzel H. Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Danışman. Ara Altun, İstanbul: 2014;29.
31. Riley N. Tile Art: A History of Decorative Ceramic Tiles. New Jersey: Chartwell Books; 1987.
32. Pluis J. De Nederlandse Tegel, Decors en Benamingen/ The Dutch Tile, Designs and Names 1570-1930, Leiden; Primavera Pers; 1998.
33. Fındık NÖ. Osmanlı Devri Seramik Sanatı. Türkler Ansiklopedisi Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002;12:375.
34. Mat A. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Eczacılık. Türkler Ansiklopedisi, C:XVII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Semih Ofset; 2002;1551.
35. Aray N, Ataç A, Uçar M. Sular Altında Kalan Sağlık Merkezi: Allianoi. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi. 2011;1(2):16-20.
36. Catolouge of Druggıst & Permumers, Labels, Printed end For Sale By Cha's Shields 45.Maiden Lane, N.Y.s.3